

การจัดการควบคุมไฟฟ้าร่วมกันระหว่างรัฐ และชุมชน : กรณีศึกษาพื้นที่ ป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ¹

นิวัฒน์ สงมา²
กนกวรรณ มะโนรมย์³
วัชร ศรีคำ⁴
กาญจนา ทองทั่ว⁵

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หัวข้อ การจัดการควบคุมไฟฟ้าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน: กรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

² มหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วัชร ศรีคำ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁵ อาจารย์กาญจนา ทองทั่ว นักวิจัยอิสระในจังหวัดอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพเรื่อง การจัดการควบคุมไฟป่าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชนกรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดอำนาจเจริญ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทชุมชนด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคมในพื้นที่ที่เกิด ไฟป่า 2) ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าในทัศนะของชุมชน และ 3) ศึกษาสภาพปัญหาสาเหตุของการเกิดไฟป่า วิธีการควบคุมไฟป่าของรัฐ ชุมชน และการจัดการควบคุมไฟป่าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในพื้นที่ป่าดงใหญ่มีการพึ่งพาอาศัยในป่าด้านต่างๆ เช่น อาหารยาสมุนไพร วัสดุเพื่อทำที่อยู่อาศัย การล่าสัตว์ การเก็บหาของป่าเพื่อเสริมรายได้ เลี้ยงสัตว์ การนำพื้นที่ป่ามาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากไฟป่า ปัญหาการเกิดไฟป่าในเขตป่าดงใหญ่ พบว่ามีมานาน ซึ่งมีสาเหตุเกิดจากธรรมชาติ การสัมปทาน และการบุกรุกเผาป่าของชุมชนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามเนื่องจากป่าดงใหญ่ได้เสื่อมโทรมลงมากทำให้รัฐและชุมชนได้ร่วมกันสร้างสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อดำเนินการควบคุมไฟป่า ได้แก่ การกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าและการควบคุมไฟป่าผ่านกลไกของท้องถิ่นและกระบวนการมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่าย ซึ่งการจัดการทรัพยากรป่าร่วมกันดังกล่าวสะท้อนการจัดการทรัพยากรป่าเชิงสถาบัน และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในการจัดการควบคุมไฟป่า

คำสำคัญ : การจัดการควบคุมไฟป่า

Abstract

The qualitative research entitled “Co-manangement of Forest Fire control between Government and Communities : A Case Study of Dongyai Forest, Sangtornoi Sub – district, Amnatcharoen Province, Thailand.” aims to 1) study the community’s geographical, biological, economic and social contexts in the areas consumed by Forest fire 2) study the community’s understanding of forest and forest use according to their attitude and 3) study problems, causes of forest fire, forest fire as controlled by the government and the community, and co-manangement of forest fire control between government and communities.

The research indicates that the Dongyai Forest community depends on the forest in various ways including food, medicine, herbs, home building materials, hunting, gathering of forest products, livestock, and land use for economic plants such as jute. The forest fire situation in Dongyai Forest has occurred for a long time and mostly has been caused by natural disaster, concession and forest invasion and villagers burning forest in order to grow economic plants. It has been evident that after forest concession cancellation the government enforced law in managing and controlling forest fire whereas the community depended on their local wisdom and used prevalent tools in the local area to prevent and stop forest fire. However, given that Dongyai Forest has increasingly deteriorated the government and the community decided to collaborate on creating

a social organization in order to forest fire control. The organization enacted rules and regulations of forest use and forest fire control via local mechanism and mutual participation. This co-management natural resource reflects forest resource management at institutional level and social relational organization between different groups in managing and controlling forest fire.

Keyword : Forest Fire Control.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

มนุษย์เริ่มรู้จักใช้ไฟให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ มากมายที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ นับตั้งแต่การใช้ไฟเพื่อป้องกันตัวเองจากสัตว์ร้าย จนพัฒนามาถึงการใช้ไฟในการดำรงชีวิตให้เหมาะสม สอดคล้องกับระบบการผลิตและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ไฟจึงมีความจำเป็นทั้งในด้านสัญลักษณ์และเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาจากการรู้จักใช้ไฟในด้านต่างๆ มากมายที่ถูกถ่ายทอดออกมา รวมทั้งในด้านคติความเชื่อทางศาสนาและระบบการดำเนินชีวิต แต่ในปัจจุบันมนุษย์ได้ใช้ไฟในการจัดการพื้นที่ป่าแบบขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดความรับผิดชอบและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้ไฟป่าทำลายความสมดุลธรรมชาติของระบบนิเวศ จนยากที่จะแก้ไขให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ด้วยธรรมชาติเอง หากมนุษย์ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของการเกิดไฟป่า ยังละเลยและไม่เข้าไปช่วยเหลือธรรมชาติในการป้องกันและควบคุมไฟป่าแล้ว จะก่อให้เกิดผลเสียหายตามมาอย่างมหาศาล ในขณะเดียวกันประเทศไทยมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ประชากรก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ที่ดินของประเทศไทยยังคงเท่าเดิม คนจึงบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อต้องการที่ดินทำกิน วิธีการที่คนใช้ในการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ คือ การจุดไฟเผาป่า เผา

วัชพืชในพื้นที่เกษตรกรรมแล้วปล่อยให้ลูกกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ การจุดไฟเพื่อล่าสัตว์ และอื่นๆ ทำให้เกิดไฟป่า ไฟป่าส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์แทบทั้งสิ้น (อภินันท์ พลอดเปลี่ยว และคณะ, 2536: 2)

การจัดการไฟป่าส่วนใหญ่แล้วเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้สร้างความชอบธรรมในการเข้าไปควบคุม จัดการทรัพยากร และนำองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์โดยใช้แผนที่มากำหนดขอบเขตของชุมชน กำหนดเส้นสีแดงคือแนวกันไฟ ซึ่งเป็นเส้นแนวเดียวกันกับขอบเขตของชุมชน (อัจฉรา รักษ์ดิธรรม, 2548: 48-71) ในทางกลับกันประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ และพฤติกรรมในชีวิตประจำวันยังคงใช้ไฟในการทำมาหากิน ซึ่งปัจจุบันมีแนวโน้มว่าการจัดการทรัพยากรโดยการควบคุมไฟป่าเพียงเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้นที่เข้ามาจัดการ ทำให้ละเลยเงื่อนไขที่สำคัญของโครงสร้างด้านการเมืองและเศรษฐกิจภายนอก ที่มีผลอย่างยิ่งต่อพลวัตการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2538: 229-234) ในพื้นที่ป่าดงใหญ่ อำเภอดงหลวง จังหวัดอำนาจเจริญ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 – 2520 ถูกถากถางโล่งเตียนจากการบุกเบิกทำไร่ป่ออยู่ประมาณ 5 ปี จากนั้นจึงหยุดทำไร่ป่อเพราะไม่คุ้มทุน ทำให้ป่าเดิมฟื้นคืนขึ้นมาโดยไม่มีการปลูกทดแทน เนื่องจากชุมชนได้ตระหนักแล้วว่า หากขาดพื้นที่ป่าไม้เมื่อใด ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารที่เคยหาอยู่หากินกลับต้องเสื่อมโทรมลง จึงช่วยกันสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าจนได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ชั้นที่ 1 จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และจากการที่ราษฎรเข้าไปเก็บหาของป่าในช่วงหน้าแล้ง ดักสัตว์และเก็บใบอ่อนพืชมาเป็นอาหารและนำไปจำหน่าย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมักจะจุดไฟหรือใช้ไฟในป่า อันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดไฟป่าแล้วลูกกลามขยายวงกว้างขึ้น หน่วยงานราชการพยายามหามาตรการและวิธีการในการป้องกันไฟป่า ด้วยการรณรงค์ประชาสัมพันธ์และเข้าไปดับไฟป่าที่เกิดขึ้น ก็ไม่ได้ทำให้การเกิดไฟป่าลดน้อยลง จากสถิติการเกิดไฟป่าในรอบปี 2547-2552 พบว่า มีการเกิดไฟป่าใน

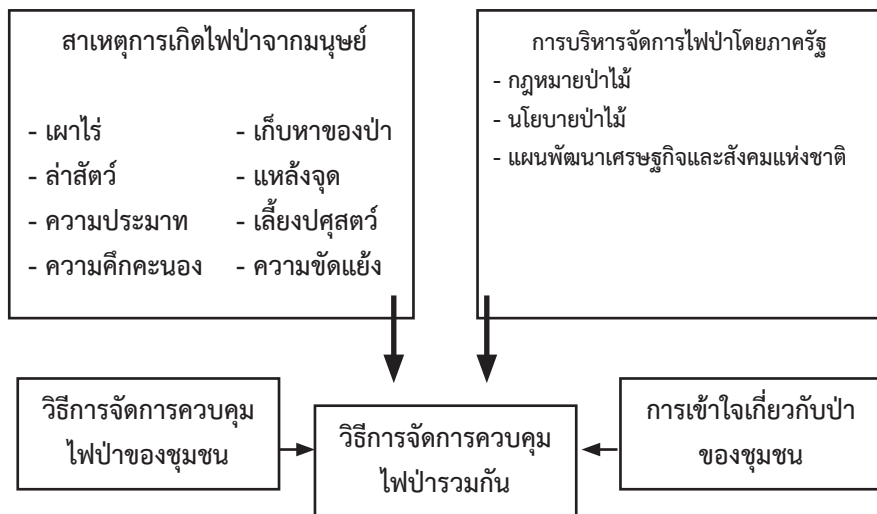
พื้นที่ป่าดงใหญ่ จำนวน 27 ครั้ง พื้นที่เสียหาย 340.5 ไร่ คิดเป็นค่าเสียหายทางเศรษฐกิจประมาณ 837,902.40 บาท และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นต่อไป จึงเห็นว่าปัญหาการควบคุมไฟป่าไม่ควรจะมีเพียงแต่รัฐฝ่ายเดียวเป็นผู้บริหารจัดการ แต่ปัญหาไฟป่ายังมีความสลับซับซ้อนหลายประการที่ชุมชนควรจะเข้าไปมีส่วนร่วม ขณะเดียวกัน แม้สังคมปัจจุบันเป็นยุคที่ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีสูง มีการใช้อุปกรณ์ในการดับไฟป่าที่มีราคาแพง หรือมีความก้าวหน้าของการพิสูจน์ความจริงในเชิงของวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่การแก้ไขปัญหาไฟป่าก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับระบบความคิดและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาแต่อดีตที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาไฟป่า

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 ศึกษาบริบทชุมชนด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ที่เกิดไฟป่า
- 2 ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าในทัศนะชุมชน
- 3 ศึกษาสภาพปัญหา สาเหตุของไฟป่า วิธีการจัดการควบคุมไฟป่าของรัฐ ชุมชน และระหว่างรัฐกับชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษามุ่งพิจารณาพฤติกรรมการปรับตัวของชุมชนป่าดงใหญ่ ที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้และวิธีการจัดการควบคุมไฟป่าร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนภายใต้ของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ โดยสามารถเขียนกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เชาว์ เพ็ชรราช (2551: 1) ได้อธิบายว่าโลกทัศน์เป็นปัจจัยพื้นฐานของระบบมนุษย์ทั้งหมด ลักษณะทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจซึ่งเป็นระบบหลักของมนุษย์ในยุคปัจจุบันจะเป็นเช่นไร แตกต่างกันมากน้อยแค่ไหนในแต่ละสังคมแต่ละรัฐก็ขึ้นอยู่กับโลกทัศน์ของสังคมนั้นๆ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมหรือรัฐจึงมีกลุ่มมีพวกซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ที่มีโลกทัศน์ใกล้เคียงกันนั่นเอง

เบญจรัตน์ เมืองไทย (2551 : 63-71) ได้กล่าวถึง ป่าของชุมชนอีสานว่า วิถีชีวิตของคนอีสานกับป่า เป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กันมาเป็นเวลานาน นับแต่การลงหลักปักฐานเพื่อทำกินของชาวบ้าน เริ่มต้นด้วยการบุกเบิกป่าให้เป็นชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตรกรรม สะท้อนให้เห็นถึงการสั่งสมภูมิปัญญา ความรู้ และประสบการณ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้คนกับป่าสามารถอยู่อาศัยร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล

อคิน ระพีพัฒน์ (2539 : 49) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งมี 4 ระดับคือ การค้นหาสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการค้นหา การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหา

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543 : 15 – 20) ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรในเชิงสถาบัน โดยให้ความสำคัญกับเงื่อนไขด้านความสัมพันธ์เชิงสถาบัน ที่ไม่ผูกติดอยู่กับชุมชน หรือมีอยู่แล้วในหน่วยของชุมชน แต่ควรถือเป็นการจัดการร่วมกัน (Co – management)

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน

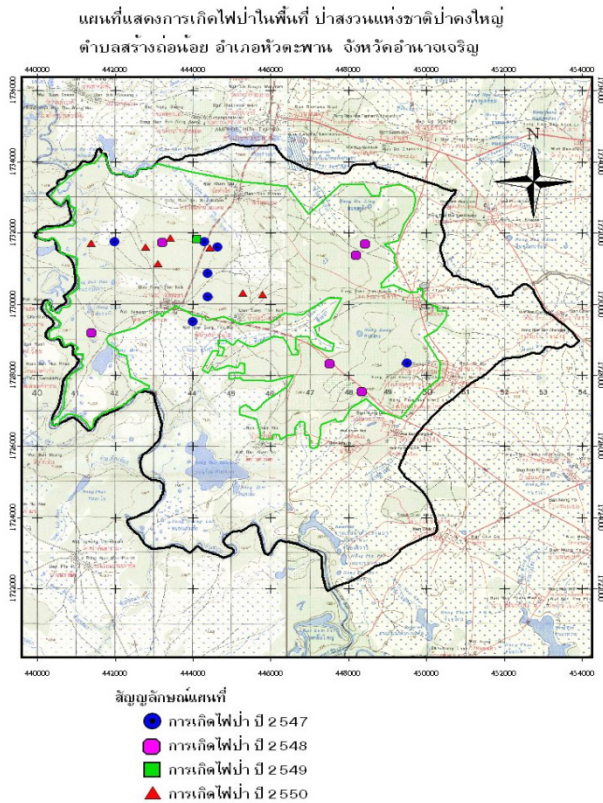
ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพของป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง สลับกับป่าเบญจพรรณ ซึ่งมีไม้ยาง ไม้เหียง ไม้กราด ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง สลับกับที่ราบลุ่ม ประชากรส่วนใหญ่มีที่ทำกินอยู่ใกล้เคียงกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงใหญ่ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมภายในป่าเพื่อการดำรงชีพ โดยราษฎรได้อาศัยป่าดงใหญ่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการดำรงชีพกันมายาวนาน ซึ่งประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกำลังเจริญเติบโต และเป็นวัยที่กำลังทำงาน สภาพทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ การทำเกษตรกรรม รองลงมาคือ อาชีพรับจ้าง สำหรับอาชีพการเก็บหาของป่า ยังคงเข้าไปเก็บหาของป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่อยู่เสมอ สภาพทางสังคมส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 นับถือศาสนาพุทธ การคมนาคมขนส่งมีถนนภายในหมู่บ้าน และมีรถประจำทางวิ่งผ่านหมู่บ้านทุกวัน การติดต่อสื่อสารหรือนำผลผลิตไปขายมีความสะดวกสบายพอสมควร การ

รับรู้ข่าวสารต่างๆ สามารถรับรู้ได้ทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องขยายเสียง แหล่งน้ำจะมีทั้งแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นมาและแหล่งน้ำที่มีตามธรรมชาติ สามารถใช้น้ำและเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คนในชุมชนยังคงมีความเชื่อเรื่องผีสง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีเลี้ยงปู่ตา ซึ่งจะเห็นได้ว่าราษฎรยังคงมีความเคารพปฏิบัติตามจารีตของชุมชนอยู่เสมอ ทำให้ในชุมชนเกิดความมีระเบียบแบบแผน เคารพในระบอบอาวุโส และยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่บรรพบุรุษทำกันไว้มิให้สูญหายไปจากตำบลสร้างสร้างถ่อน้อยแต่อย่างใด

2. ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน

ป่าดงใหญ่เคยมีสภาพเสื่อมโทรมจากการทำไร่ป่อ แต่ต่อมาชาวบ้านได้เลิกทำไร่ป่อ ต้นไม้จึงเกิดขึ้นมาทดแทน ดังนั้น พื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ ราษฎรยังคงยึดถือ ครอบครองเป็นพื้นที่ของตนอยู่ และได้ดูแลรักษาป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ โดยถือว่าเป็นสมบัติของตนเองที่จะต้องเก็บรักษาเอาไว้ใช้ประโยชน์ในยามที่ไม่ไถ่ขึ้น และคาดว่าในอนาคตจะต้องเกิดการขาดแคลนไม้เพื่อใช้สอย การป้องกันรักษาป่าแห่งนี้ จึงเริ่มขึ้นจากจุดที่ราษฎรมองเห็นป่าไม้เป็นสมบัติของตนเอง และต่อมาพื้นที่ป่าไม้รอบๆ ตำบลสร้างถ่อน้อยถูกทำลายจนร่อยหลอลงเรื่อยๆ ดังนั้น การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากราษฎรที่อื่นในเขตป่าดงใหญ่แห่งนี้ก็เพิ่มมากขึ้น มีราษฎรจากบ้านอื่นๆ เข้ามาเก็บหาของป่า ฟืน ไม้ ใบตอง เริ่มเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยกับบ้านอื่นๆ การเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า

3. สาเหตุและลักษณะการเกิดไฟฟ้า

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงการเกิดไฟฟ้าในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่

ที่มา : สถิติการเกิดไฟฟ้าของสถานีควบคุมไฟฟ้าอำนาจเจริญ

ตารางที่ 1 สถิติการเกิดไฟฟ้าในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 – 2550

ปี พ.ศ. ที่เกิด ไฟฟ้า	ช่วงเวลา (น.)	จำนวนครั้ง เกิดไฟฟ้า/พื้นที่เสียหาย (ครั้ง) / (ไร่)	สาเหตุของ การเกิด ไฟฟ้า	จำนวนครั้ง เกิดไฟฟ้า/พื้นที่เสียหาย (ครั้ง) / (ไร่)
2547	06.00 – 12.00	5/85	หาของป่า	4/79
	12.00 – 18.00	2/14	ล่าสัตว์	3/20
รวม		7/99	รวม	7/99
2548	06.00 – 12.00	2/16	หาของป่า	6/41
	12.00 – 18.00	4/25		
2549	06.00 – 12.00	1/8	หาของป่า	1/8
	12.00 – 18.00	-		
2550	06.00 – 12.00	2/50.5	หาของป่า	5/96.5
	12.00 – 18.00	5/81	เลี้ยงสัตว์	2/35
รวม		7/131.5	รวม	7/131.5
รวม		21/279.5		21/279.5

ที่มา : สถิติการเกิดไฟฟ้าของสถานีควบคุมไฟฟ้าอำนาจเจริญ

จากแผนที่และข้อมูลสถิติไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า ไฟป่าจะเกิดในท้องที่หมู่ที่ 10 บ้านใหม่พัฒนามากที่สุด สาเหตุมาจากการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าและของป่าเป็นจำนวนมาก เมื่อราษฎรเข้าไปในพื้นที่จำนวนมาก จะใช้กิจกรรมที่เกี่ยวกับไฟด้วย และเมื่อออกจากป่าแล้ว ไม่ได้ดับไฟให้มอดลง ทำให้เกิดการปะทุของเชื้อไฟขึ้น แล้วลุกลามขยายวงกว้างออกไปจนทำให้เกิดไฟป่า และในปี 2550 สถิติการเกิดไฟป่าจะมากที่สุด จำนวน 7 ครั้ง พื้นที่เสียหาย 131.5 ไร่ ซึ่งชาวบ้านทราบดีว่าเป็นผู้ทำให้เกิดไฟป่าขึ้น และไฟป่าจะไหม้บริเวณป่าเต็งรังเสียส่วนใหญ่ เนื่องจากในหน้าแล้งป่าเต็งรังจะผลัดใบ ใบไม้จะร่วงหล่นมากองที่พื้นดิน เมื่อปริมาณเชื้อเพลิงสะสมเป็นจำนวนมาก การใช้ไฟในพื้นที่เพื่อการล่าสัตว์หรือหาของป่าเกิดขึ้นจะทำให้เกิดไฟป่าตามมาในภายหลัง แต่หากมีการควบคุมที่ดีก็จะทำให้การเกิดไฟป่าลดลงไปด้วย และจากการสัมภาษณ์นายธนิต เสียงไส ปลัดตำบลสร้างถ่อน้อยคน

ปัจจุบัน พบว่า ถ้าเกิดไฟป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่อยู่เรื่อยๆ จะทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เกิดความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบทางด้านจิตใจของคนในตำบลสร้างถ่อน้อยที่ได้ร่วมกันปฏิญาณตนต่อหน้าพระพักตร์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ว่าจะร่วมมือร่วมใจที่จะอนุรักษ์และปกป้องรักษาป่าไว้ให้เป็นสมบัติของชุมชน สาเหตุของการเกิดไฟป่าสามารถแยกออกได้ 3 ส่วนคือ **ส่วนที่หนึ่ง** จากการที่ชาวบ้านใช้ไฟเพื่อการดำรงชีวิต มีการขยายพื้นที่ทำกินหรือทำการเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน **ส่วนที่สอง** คือ การที่รัฐมุ่งเน้นที่จะพัฒนาประเทศ จึงได้กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อเพื่อเข้าครอบคลุมทรัพยากร มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่า ชุมชนดั้งเดิมยังคงมีการบุกเบิกป่าและขยายวงกว้างโดยมีจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อนำไปขายเป็นหลัก **ส่วนที่สาม** เกิดจากชุมชนเข้าไปเก็บหาของป่า เช่น หาหน่อไม้ รังผึ้ง รongลงมาคือการล่าสัตว์นานาชนิดที่มีขนาดเล็ก และการเลี้ยงสัตว์โดยการปล่อยสัตว์เข้าไปเลี้ยงในป่า ซึ่งมีกิจกรรมที่ต้องใช้ไฟในการหุงต้ม

วิธีการจัดการควบคุมไฟป่าของชุมชนป่าดงใหญ่ เริ่มจากการเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยด้วยตนเอง และชาวชุมชนป่าดงใหญ่กับชาวบ้านอื่นๆ ที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ราษฎรบ้านสร้างถ่อน้อยอนุญาตให้ราษฎรบ้านอื่นมาเก็บหาของป่า ไม้พืนแห้งได้ แต่จะห้ามจุดไฟเผาป่า และไม้อนุญาตให้ตัดต้นไม้ที่ยังยืนต้นอยู่ไป จึงเกิดปัญหาราษฎรที่เข้ามาในป่าจะลักกานต้นไม้ที่มีชีวิตอยู่ให้ตายล่วงหน้าไว้อ่อน เมื่อต้นไม้ตายแห้งดีแล้วจะมาขนไปใช้ โดยอ้างว่าได้ต้นไม้แห้งที่ตายแล้วไปใช้ประโยชน์ ไม่ได้ตัดต้นไม้สด เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น สภาตำบลสร้างถ่อน้อยในขณะนั้น จึงต้องหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการจัดตั้งกลุ่มราษฎรเพื่อพิทักษ์รักษาป่าดงใหญ่ของแต่ละหมู่บ้านขึ้น จัดเวรยามดูแลรักษาป่า มีหน้าที่ลาดตระเวนดูแลไม่ให้มีการลักลอบตัดไม้และจุดไฟเผาป่าของราษฎรจากที่อื่น หากเกิดไฟไหม้ป่าชาวบ้านที่พบเห็นจะแจ้งเหตุไปยังกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งผู้นำหมู่บ้านจะเคาะกะล่อ เพื่อเรียกชาว

บ้านให้เข้าไปช่วยกันดับไฟป่า หรือหากพบการลักลอบตัดไม้ก็จะช่วยกันล้อมวงเพื่อไม่ให้ผู้ที่เข้ามาบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าออกจากพื้นที่ได้ เมื่อจับตัวได้จะนำตัวไปที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้านเพื่อตกลงกันกับชาวบ้านว่าจะดำเนินการอย่างไรดี การเริ่มดูแลรักษาป่าอย่างเข้มแข็งจึงเริ่มต้นขึ้น และชื่อเสียงในการดูแลรักษาป่าของราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญของคนโดยทั่วไป ปัญหาการลักลอบตัดไม้และจุดไฟเผาป่าก็ลดลง แต่ก็ยังไม่หมดไป จึงมีบางส่วนที่ยังมีแนวคิดที่ว่าป่าไม้ที่มีอยู่เป็นของตนเอง บางส่วนก็ต้องการได้เอกสารสิทธิ์จากพื้นที่ป่าดงใหญ่แห่งนี้ และบางส่วนมองเห็นว่าป่าแห่งนี้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเป็นของรัฐไม่ใช่ของตนเอง โดยป่าแห่งนี้ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2522 แต่โดยทั่วไปแล้วราษฎรตำบลสร้างถ่อน้อยยังคงต้องการป่าแห่งนี้ไว้เป็นสมบัติของชุมชนที่ตนเองอยู่

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย สรุปเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง สลับกับป่าเบญจพรรณ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงสลับกับที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นมาและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ สามารถใช้น้ำและเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประชากรส่วนใหญ่มีที่ทำกินอยู่ใกล้เคียงกับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมภายในป่าเพื่อการดำรงชีพ ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกำลังเจริญเติบโต และเป็นวัยที่กำลังทำงาน สภาพทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ การทำเกษตรกรรม รองลงมาคือ อาชีพรับจ้าง สำหรับอาชีพการเก็บหาของป่า ยังคงเข้าไปเก็บหาของป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่อยู่เสมอ สภาพทางสังคมส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 นับถือศาสนาพุทธ การคมนาคมขนส่งมีความสะดวกสบาย

พอสมควร การรับรู้ข่าวสารต่างๆ สามารถรับรู้ได้ทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องขยายเสียง คนในชุมชนยังคงมีความเชื่อเรื่องผีสง เหวตา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีเลี้ยงปู่ตา

ตอนที่ 2 ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน

ป่าดงใหญ่เคยมีสภาพเสื่อมโทรมเนื่องจากการทำไร่ป่อ แต่ต่อมาชาวบ้านได้เลิกทำไร่ป่อ ต้นไม้จึงเกิดขึ้นมาทดแทนใหม่ ดังนั้น พื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ราษฎรยังคงยึดถือ ครอบครองเป็นพื้นที่ของตนอยู่ และได้ดูแลรักษาป่าที่เกิดขึ้นมาใหม่ โดยถือว่าเป็นสมบัติของตนเอง โดยจะเก็บรักษาเอาไว้ใช้ประโยชน์ในยามที่ไม้โตขึ้น เพราะคาดว่าในอนาคตจะต้องเกิดการขาดแคลนไม้เพื่อใช้สอย การป้องกันรักษาป่าแห่งนี้ จึงเริ่มขึ้นจากจุดที่ราษฎรมองเห็นป่าไม้เป็นสมบัติของตนเอง และต่อมาพื้นที่ป่าไม้รอบๆ ตำบลสร้างถ่อน้อยถูกทำลายจนร่อยหลอลงไปเรื่อยๆ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ ป่าดงใหญ่ยังมีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า โดยมองเห็นความสำคัญว่าป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารป่าเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งสมุนไพร เป็นที่เลี้ยงสัตว์ และยังมีการเก็บหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ฟืน ใบตอง เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และนำไปจำหน่าย

ตอนที่ 3 สภาพปัญหา สาเหตุของไฟป่า วิธีการจัดการควบคุมไฟป่าของรัฐ ชุมชน และระหว่างรัฐกับชุมชน สาเหตุของการเกิดไฟป่าในพื้นที่ป่าดงใหญ่มีสาเหตุใหญ่ๆ ดังนี้ คือ **ส่วนที่หนึ่ง** เกิดจากการที่ชาวบ้านใช้ไฟเพื่อการดำรงชีวิต มีการขยายพื้นที่ทำกินหรือทำการเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน **ส่วนที่สอง** คือ การที่รัฐมุ่งเน้นที่จะพัฒนาประเทศ จึงได้กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อเพื่อเข้าครอบคลุมทรัพยากร มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่า ชุมชน ตั้งแต่เดิมยังคงมีการบุกเบิกป่าและขยายวงกว้างโดยมีจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อนำไปขายเป็นหลัก **ส่วนที่สาม** เกิดจากชุมชนเข้าไปเก็บหาของป่า การล่าสัตว์ และการเลี้ยงสัตว์

วิธีการจัดการควบคุมไฟฟ้าของชุมชนป่าดงใหญ่ มีการจัดการควบคุมไฟฟ้าโดยชุมชนในพื้นที่ป่าดงใหญ่เอง และมีการจัดการควบคุมไฟฟ้าร่วมกัน ระหว่างชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน เพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2. อภิปรายผล

ประเด็นที่ 1 มโนทัศน์ของรัฐเรื่องไฟฟ้า

การศึกษาบริบทชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคม กฎระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ รวมทั้งกระบวนการคิดที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งถือว่ารัฐถือเป็นผู้ชอบธรรมและเป็นผู้ที่มีความสามารถมากกว่าชาวบ้านย่อมมีสิทธิในการใช้ความสามารถนั้นเพื่อประโยชน์ส่วนตนได้เต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เซาว์เพ็ชรราช (2551:1)

ประเด็นที่ 2 มโนทัศน์ของชาวบ้านต่อป่าและการจัดการไฟฟ้า

ชาวบ้านในชุมชนป่าดงใหญ่ยังมีวิถีชีวิตการพึ่งพิงป่า มีการใช้ประโยชน์จากป่า และมีการใช้ไฟและไม่ใช้ไฟเพื่อการยังชีพ ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ เบญจรัตน์ เมืองไทย (2551) ที่กล่าวว่า วิถีชีวิตของคนอีสานกับป่า เป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กันมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่การลงหลักปักฐานเพื่อทำกินของชาวบ้าน การใช้ไฟและไม่ใช้ไฟเป็นเครื่องมือในการหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ประเด็นที่ 3 การจัดการไฟฟ้าร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม

ในการจัดการควบคุมไฟฟ้ารัฐจะเน้นการออกกฎหมาย นโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อที่จะอนุรักษ์ป่าและควบคุมไฟฟ้า ในขณะที่ชุมชนยังใช้ความรู้

และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนานและหาเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองมาดำเนินการในการป้องกันและควบคุมไฟป่า จึงทำให้รัฐและชุมชนได้มีแนวคิดร่วมกันในการสร้างสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อจัดการควบคุมไฟป่า และป้องกันรักษาป่า โดยการสร้างสถาบันทางสังคมมาทำหน้าที่เป็นกลไกและกฎเกณฑ์การใช้ป่าและการใช้ไฟของชุมชน มีการกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าและการจัดการควบคุมไฟป่าผ่านกลไกของท้องถิ่นและกระบวนการมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่าย เพื่อจัดความสัมพันธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ในรูปของระบบสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเปิดให้ระบบสิทธิต่างๆ โดยทั้งรัฐและชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันในพื้นที่ป่าดงใหญ่แห่งนี้ ดังที่ อคินระพีพัฒน์ (2539) กล่าวว่า ในการพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง เป็นการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ (Co – management)

ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาสังคม

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

รัฐควรเร่งเสริมสร้างขบวนการมีส่วนร่วมในการป้องกันไฟป่าผ่านขบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยยึดเอาชุมชนเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

รัฐควรจัดตั้งกองทุนอนุรักษ์และพัฒนาป่าดงใหญ่ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้ให้คนในพื้นที่และนอกพื้นที่ที่มีความรู้และสำนึกรักษ์ป่าที่แท้จริง โดยหล่อหลอมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจิตวิญญาณของป่าดงใหญ่ และควรมีการจัดงานพิธีกรรมประจำปีเพื่อนำพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมาปลูกเสริมในป่าดงใหญ่

เอกสารอ้างอิง

- เชาว์ เพ็ชรราช และอ.จิรวรรณ ทรัพย์เจริญ. “ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม”, วิชาชีวิตกับสิ่งแวดล้อม .คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ http://human.uru.ac.th/Major_online/SOC/04Human_Envi/Life_4.htm. สิงหาคม ,2551 .
- เบญจรัตน์ เมืองไทย . “ภาคอีสาน อุดมด้วยแร่ธาตุและบ่งทามบนพื้นที่ราบสูง. ป่าชุมชนอีสาน : ศักยภาพ รูปแบบ และการจัดการ”. ในภูมิปัญญา วิถีชุมชน วิถีธรรมชาติ . น. 61 -73. กรุงเทพมหานคร .โรงพิมพ์เดียนตุลา , 2551.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “แนวคิดเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : วิวาทะว่าด้วยเรื่องทรัพยากรส่วนรวม”ในสุชาวัลย์เสถียรไทยปิ่นแก้วเหลืองอร่ามศรี สุธาริน คุณผล และชูศักดิ์ วิทย์ภัก “แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทรัพยากรกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย” ในฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ(บก.) รายงานการศึกษาสถานภาพไทย - การสำรวจเชิงวิพากษ์ 14 - 17 พฤษภาคม 2538 เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและการประชุมไทยศึกษาครั้งที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่, 2538.
- อัจฉรา รักยุติธรรม. “นิเวศวิทยาพื้นบ้าน การต่อสู้ของคนชายขอบ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม” ในความรู้เรื่องเกี่ยวกับการเมืองเรื่องทรัพยากร. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์กรมหาชน). กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 43) , 2548.
- อคิน ระพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. สำนักนายกรัฐมนตรี.

กรุงเทพมหานคร, 2539.

อภินันท์ ปลอดเปลี่ยว, บพิตร มณีรัตน์ และวันชัย ปานนาคะพิทักษ์. **การประเมินค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจที่เกิดจากไฟฟ้า**. กรุงเทพมหานคร . กองจัดการป่าไม้ กรมป่าไม้ , 2536.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ . **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.